

Böyük Azərbaycan alimi və ictimai xadim

Bir elm sahəsi kimi tarix elminin əhəmiyyəti ilk növbədə xalqın öz keçmişinə münasibətini formalaşdırması ilə bağlıdır. İnsanı və zamanı qarşılıqlı əlaqə şəraitində tədqiq edən tarix sadəcə olub-keçmiş hadisələrin xronologiyasını müəyyənləşdirmir, həm də bu hadisələrin elmi şərhini verir və onları milli, regional və global miqyasda bir-birinə bağlayan qanunauyğunluqları üzə çıxarır.

Azərbaycan tarix elminin fundamental əsaslarının yaradılması, milli tarixşünaslıq məktəbinin ərsəyə gəlməsi böyük alim və istedadlı elm təşkilatçısı, Azərbaycan Elmlər Aka-

demiyasının müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Əliövsət Quliyevin fəaliyyəti ilə üzvi surətdə bağlıdır. Onun rəhbərliyi və bilavasitə iştirakı ilə ölkəmizdə ilk dəfə olaraq monumental üçcildlik "Azərbaycan tarixi" akademik nəşri yaradılmış, Azərbaycanın yeni dövr tarixinə dair dəyərli toplular, monoqrafiyalar və dərsliklər çap edilmişdir.

Azərbaycan elminin şöhrətini artırmış bu görkəmli şəxsiyyətin qısa, lakin son dərəcə məzmunlu ömür yolu bu gün də gənc alimlərimizi yaradıcılığa, axtarıslara çağıran bir örnək, elmə sadəqətlə xidmət etmək nümunəsidir.

Tale Əliövsət Quliyevə cəmi 47 il ömür bəxş etmişdi. O, 1922-ci ildə Salyan rayonunun Qızılağac kəndində dünyaya gəlmişdi. Atası Nəcəfqulu kişi camaat arasında böyük nüfuzu olan el ağsaqqalı idi. Halal zəhməti ilə səkkiz övladının əlini çörəyə çatdırmağa çalışırdı. Belə bir sadə ailədə böyüyən Əliövsət Quliyevin gələcəkdə Azərbaycanın görkəmli alimlərindən biri olacağı o vaxt heç kəsin ağlına gəlməzdi. Amma Əliövsət Quliyevin dərin ağı və səriştəsi hələ orta məktəb illərində özünü göstərməyə başlamışdı. Eşitdiklərini dərhal qavraması, qeyri-adi yaddaşı, təhlil etmək bacarığı hər kəsi heyran edirdi.

Əliövsət Quliyev 1935-ci ildə orta məktəbi bitirərək, Salyan Pedaqoji Məktəbinin Tarix fakültəsinə daxil oldu. Kənd məktəbində olduğu kimi, burada da o, fitri istedadı, müstəqil düşünmək və fikir demək bacarığı, habelə öyrənmək həvəsi sayəsində müəllimlərinin sevimli tələbəsinə çevrilmişdir. Pedaqoji məktəbdə təhsil ala-ala Salyandakı 4 nömrəli orta məktəbdə tarix fənnindən dərs deyirdi. O vaxt onun cəmi 15 yaşı var idi. Bu qədər gənc yaşında müəllimlik etməsi gələcək alimdə görüklü olan bir çox keyfiyyətlərin - öz fikrini dəqiq ifadə etmək və dinləyicilərə aydın, əyani və anlaşılıq şəklində çatdırmaq bacarığının, fikirlərinin auditoriya tərəfindən başa düşülmə qavranılmasına nail olmaq qabiliyyətinin formalaşmasına şərait yaratmışdır.

Pedaqoji məktəbi 1939-cu ildə bitirdikdən sonra Əliövsət Quliyev Azərbaycan Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsinə daxil olmuşdur. Eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətini də davam etdirmiş, 172 nömrəli orta məktəbdə tarix müəllimi kimi çalışmışdır.

Gələcəyin böyük alimi bütün vaxtını öyrənməyə, seçdiyi ixtisasın sirlərinə dərindən yiyələnməyə sərf edirdi. Kitabxanalardan çıxırmı, tarixə dair kitabları oxuyub öyrənməyə, təhlil edib dəyərləndirməyə xüsusi maraq göstərirdi. Azərbaycanın Orta əsrlər və Yeni dövr tarixi onda daha böyük maraq doğurdu. Lakin o, ölkə tarixinin digər dövrlərini də dərindən mənimsəməyə çalışırdı. Əliövsət Quliyev gənc yaşlarında tanınan adamlar onun Azərbaycan tarixini bu qədər qısa müddətdə necə dərindən öyrənə bildiyinə valeh olmuşdular.

Əliövsət Quliyevin fenomenal biliyi və parlaq istedadı diqqəti cəlb etməyə bilməzdi. 1942-ci ildə dördüncü kurs tələbəsi olarkən onun universitetin Filologiya fakültəsində tarix müəllimi vəzifəsinə qəbul edilməsi nadir hadisələrdən biridir. Həmin il Tarix fakültəsinin, daha sonra isə universitetin həmkarlar ittifaqı komitəsinin sədri seçilməsi də cəlbədidir və mühüm fərqəndirici addımlar idi.

Azərbaycan Dövlət Universitetini 1944-cü ildə fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra Əliövsət Quliyev Azərbaycan tarixi kafedrasının tövsiyəsi ilə həmin kafedrada müəllim kimi saxlanıldı, eyni zamanda Azərbaycan tarixi ixtisası üzrə universitetin aspiranturasına daxil oldu. Aspi-

ranturada oxumaqla və universitetdə işləməklə yanaşı, o, respublika ali məktəb və elmi idarə işçilərinin həmkarlar ittifaqı təşkilatında ictimai fəaliyyətlə də məşğul olurdu. Əliövsət Quliyev 1945-ci ildə Azərbaycan SSR Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri seçilmiş, 1950-ci ilin ortalarında bu vəzifədə çalışmışdır.

Hələ 26 yaşında ikən, 1948-ci ildə böyük uğurla namizədlik dissertasiyası müdafiə edən Əliövsət Quliyev universitetin Tarix fakültəsinin dekanı təyin edilmişdir. Həmin ilin payızında isə Əliövsət müəllimin həyatının ən vacib və əhəmiyyətli mərhələsi başlanmışdır. Respublikanın ovaxtkı rəhbərliyi tərəfindən ona öz miqyasına görə möhtəşəm bir missiya - Azərbaycan tarixinin yazılması işini təşkil etmək və bu işə rəhbərlik etmək vəzifəsi həvalə edilmişdir. Beləliklə, Əliövsət Quliyev öz həyatının baş əsərini yaratmağa başlamışdır. Onun rəhbərliyi ilə redaksiya heyəti müəyyən edilmiş, əsərin əsas konsepsiyası hazırlanmış, Azərbaycan tarixinin planı tərtib edilmiş, müəlliflər heyəti seçilib müəyyənləşdirilmişdir.

Üç cildəndən ibarət bu mühüm tarixi salnamə üzərində işləyərkən Əliövsət Quliyevin istedadı və yüksək elmi yetkinliyi parlaq şəkildə təzahür etmişdir. Bu çoxcildlik əsərin yaradılması üçün apardığı araşdırmalar sayəsində Əliövsət Quliyev Azərbaycan xalqının tarixi ilə bağlı bir sıra vacib problemlərin aydınlaşdırılmasına böyük elmi töhfələr vermişdir. Onun yazdığı fəsillərdə tariximizin mühüm dövrlərinin aydın və obyektiv elmi mənzərəsi verilmiş, az öyrənilmiş məsələlərə işıq salınmışdır. Əliövsət müəllim üçcildliyin digər hissələrinin mətnini şəxsən özü yazmasada, onların yaradılmasında fəal surətdə iştirak etmişdir. O, fəsillərin hamısını diqqətlə oxuyub redaktə edir, lazım gələndə hər söz uğrunda belə çarpışmaqdan çəkinmirdi. Nəhayət, on beş il böyük səylər tələb etmiş bu möhtəşəm əsər 1963-cü ildə tam halda başa çatdırılmışdır. Bütün bunlardan sonra ən qədim çağlardan XX əsrin ortalarına qədər olan dövrləri əhatə edən üçcildlik Azərbaycan tarixi xalqın ixtiyarına verilmişdir.

Sovet tarix elminin sərt ideoloji konsepsiyalarının meydana gəldiyi bir şəraitdə bu cür üçcildliyin yaradılması mühüm alimlik və böyük vətənpərvərlik hünəri idi. Əliövsət Quliyevin rəhbərliyi ilə yaradılmış bu nadir əsərdə irəliləyən elmi-nəzəri müdəcəllər Azərbaycan tarix elminin sonrakı inkişafının təməlinə dayanmış, Azərbaycan tarixşünaslığının istiqamətləndirilməsində özünəməxsus əhəmiyyətə malik olmuşdur.

Tanınmış tarixçi alim Əliövsət Quliyev Moskvada doktorluq dissertasiyasını böyük müvəffəqiyyətlə müdafiə etmiş, elə həmin il professor adına layiq görülmüşdür. 1968-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilərkən Əliövsət müəllim artıq tarix elmi sahəsində təkcə Azərbaycanda deyil, həm də onun hüdudlarından uzaqlarda da tanınan məş-

hur bir alim kimi qəbul olunurdu. Səksənə qədər elmi əsərin müəllifi olan görkəmli tədqiqatçı Azərbaycan tarixinin problem məsələləri, xüsusən Azərbaycan xalqının mənşəyi, Azərbaycanda feodal münasibətlərinin meydana gəlməsi, Azərbaycanın XVI-XVIII əsrlər tarixi bəzində özünün mötəbər elmi sözünü demişdir. Həmmüəllifi olduğu "XIX əsrdə - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda tarix elminin təşəkkülü və inkişafı", "Azərbaycan tarixşünaslığı (XX əsrin əvvəlləri)" əsərləri, ali və orta məktəblər üçün ilk "Azərbaycan tarixi" dərsliyi, müəllifi olduğu "Dünya xalqları" silsiləsindən "Qafqaz xalqları", "Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq və demokratik hərəkat tarixindən (1941 - 1946-cı illər)", "Azərbaycan. Tarixi oçerk" əsərləri və digər tədqiqatları elmi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Görkəmli tarixçi alimin elmi redaktorluğu ilə tariximizin müxtəlif dövrlərinə və aktual problemlərinə dair onlarca kitab nəşr edilmişdir.

Görkəmli Azərbaycan alimi Əliövsət Quliyev öz zəhməti və istedadı sayəsində bir-birinin ardınca elmi fəaliyyətin mötəbər zirvələrini fəth etmişdir. O, 1952-1958-ci illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Tarix və Fəlsəfə İnstitutunun direktoru, 1967-1969-cu illərdə isə Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Bu elmi-tədqiqat institutunun respublikada tarix elminin əsas mərkəzinə çevrilməsi, keçmiş Sovet İttifaqının ən güclü elm ocaqlarından biri kimi tanınması, şübhəsiz ki, Əliövsət Quliyevin adı ilə bağlı idi. Çox geniş dünyagörüşü, tükənməz enerjisi, nadir təşkilatçılıq qabiliyyəti, böyük nüfuzu sayəsində o, Azərbaycan tarixçilərini eyni məqsəd naminə birgə fəaliyyət göstərən vahid kollektiv şəklində birləşdirə bilmişdi. Əliövsət Quliyev tarix elminin və rəhbərlik etdiyi institutun səviyyəsini və əhəmiyyətini o qədər yüksəltmişdi ki, sahə üzrə nazirlər, MK aparatının məsul işçiləri elmi şuranın iclaslarında iştirak etməyi özlərinə borc bildirdilər. İctimai elmlərə, xüsusən tarix elminə dair mühüm dövlət qərarları əksər hallarda tarixçi alimlərin müzakirələrindən sonra institutla razılaşıdırılmaqla qəbul edilirdi.

Böyük elm təşkilatçısı Əliövsət Quliyev respublikanın ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edirdi. O, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti yanında Toponimika Komissiyasının ilk sədri olmuş, bu vəzifəni yerinə yetirərkən böyük təşkilati iş aparmışdır. O, hakim ideologiyanın yaratdığı çətinliklərə baxmayaraq respublika ərazisində yeni coğrafi adların müəyyən edilməsi və ya mövcud yer adlarının dəyişdirilməsi prosesində ölkə maraqlarının qorunmasına, yerli toponimlərdən istifadə olunmasına üstünlük verməyə çalışmışdır.

Görkəmli alim keçmiş SSRİ məkənində, eləcə də bir sıra xarici ölkələrdə keçirilmiş mötəbər elmi tədbirlərdə Azərbaycan elmini ləyaqətlə təmsil etmiş, doğma xalqının zəngin tarixi və mədəni irsini

dünyaya tanımaq üçün əlindən gələni əsərgəməmişdir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Əliövsət Quliyev dünya əhəmiyyətli bir sıra tədqiqatların hazırlanmasında da fəal iştirak etmişdir. Alimin Azərbaycan xalqının tarixi ilə bağlı bir sıra məqalələri SSRİ ensiklopediyalarına daxil edilmiş, keçmiş sovet respublikalarında, Hindistanda, Çexoslovakiyada və başqa ölkələrdə çap olunmuşdur.

Zəngin elmi potensiala malik olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Əliövsət Quliyev gənc kadrların yetişdirilməsi üçün böyük əmək sərf etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə təkcə Azərbaycanda deyil, həm də bir sıra xarici ölkələrdə namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə olunmuşdur. Azərbaycan tarixçilərinin, arxeoloqlarının və etnoqraflarının bütövlüklə bir nəsli onun yetirmələridir.

İstedadı və zəhmətsevərliyi ilə görkəmli alim və böyük ictimai xadim səviyyəsinə yüksəlmiş Əliövsət Quliyevin Azərbaycan elminin və ictimai fikrinin inkişafı sahəsindəki xidmətləri layiqincə qiymətləndirilmişdir. Görkəmli elm xadimi "Qırmızı Əmək Bayrağı" ordeni, medallar və fəxri fərmanla təltif edilmişdir.

Akademiyanın müxbir üzvü Əliövsət Quliyev yüksək mədəni keyfiyyətlərə malik olan bir insan kimi həmkarları, alim yoldaşları, dostları və yaxınları arasında çox böyük hörmət qazanmışdır. O, Azərbaycan ziyalılığının ən gözəl xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirirdi. Əliövsət müəllim cəmiyyətdə son dərəcə təvazükar və prinsipial şəxsiyyət, elm sahəsində isə həm özünə, həm də tələbələrinə tələbkar münasibət bəsləyən görkəmli vətəndaş alim kimi tanınmışdır.

Əliövsət Quliyevdə bədii yaradıcılığa da güclü meyil var idi. O, eyni zamanda elm və mədəniyyətimizin müxtəlif problemləri ilə bağlı da mətbuatda elmi-publisist məqalələrlə çıxış edirdi. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü idi. Ağır xəstə olanda da qələmini yerə qoymur, son nəfəsinə qədər yazıb-yaradırdı. Onun fundamental tədqiqatları ilə yanaşı, elmi-publisist irsində də ölkəmizin və xalqımızın gələcəyinə işıq salan məsələlər öz əksini tapmışdır.

Qədirbilən Azərbaycan xalqı Vətən tarixini öyrənməyi öz qısa ömrünün mənasına və məqsədinə çevirmiş, xalqın özünü dərk etməsi, şəərəfli keçmişinə bələd olması üçün böyük səylər göstərmiş Əliövsət Quliyevi heç vaxt unutmur. Görkəmli alim və ictimai xadimin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq Bakıda bir küçəyə onun adı verilmiş, yaşadığı binaya xatirə lövhəsi vurulmuşdur. Doğulub boya-başa çatdığı Salyan rayonunun Qızılağac kəndindəki orta məktəb Əliövsət Quliyevin adını daşıyır.

Böyük tarixçi alim və bacarıqlı elm təşkilatçısı olan Əliövsət Quliyev o insanlardan idi ki, onların həyatı və əməlləri əbədlilik ölkəsinin salnaməsinə daxil olmuşdur. O, Azərbaycanın tarixinə obyektiv elmi baxışı müəyyənləşdirən, Vətən tarixini və ictimai fikrimizi yad təsirlərdən qoruyan vətəndaş alimlərdən biri idi. Akademiyanın müxbir üzvü Əliövsət Quliyevin adı ilə bağlı olan elmi ənənələr bu gün də yaşayır və müstəqillik dövrü Azərbaycan tarixçi alimlərinin yeni nəsillərinin yetişməsinə uğurla xidmət edir.

Azərbaycan tarix elminin inkişafı yollarında şəərəflə xidmət göstərmiş görkəmli elm xadimi, akademiyanın müxbir üzvü Əliövsət Quliyevin adı və xatirəsi unudulmur, zəngin elmi irsi yaşadıdır.

İsa HƏBİBBƏYLİ,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik